

ЮРИДИЧНІ ОСОБИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Піддубна В. Ф.

ВСТУП

В цивільному праві і юридичній доктрині важливе місце займає інститут юридичної особи¹. Одним з дискусійних питань є питання пов'язане з правосуб'єктністю юридичної особи, її правоздатністю (дієздатністю), наявності у неї властивостей суб'єкта права, що є умовою участі в цивільному обороті. Дискусія полягає в тому, хто є носієм якостей юридичної особи: реальний суб'єкт чи штучне утворення, спроби знайти відповідь на вказане питання обумовили існування різних теорій юридичної особи, поширеними з яких є теорія фікції і теорія соціальної реальності юридичної особи². В сучасних умовах ринкової економіки юридичні особи є активними учасниками цивільних правовідносин. На сьогодні актуальними є питання класифікації юридичних осіб, розроблення нових підходів до природи юридичної особи. В науці виділяють декілька критеріїв класифікації юридичних осіб, зокрема юридичні особи поділяють за метою діяльності, за правовим режимом майна і іншими. З прийняттям ЦК України в 2004 році був запропонований критерій поділу юридичних осіб в залежності від порядку їх створення, на юридичних осіб публічного права і юридичних осіб приватного права. Такий критерій поділу юридичних осіб застосовується у законодавстві і доктрині всіх західних країн, крім цього юридичні

¹ Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.). М: Статут. 2005. 461 с; Козлова Н.В. Понятие и сущность юридического лица. Очерк истории и теории: Учебное пособие. М: Статут. 2003. 318 с.; Братусь С. Н. Юридические лица в советском гражданском праве (понятие, виды, государственные юридические лица). М: Юридическое издательство Министерства юстиции СССР. 1947. 363 с.; Спасибо-Фатеева I.B., В.В.Спасибо Проблематика організаційно-правових форм юридичних осіб (на прикладі спільних підприємств) URL: <http://old.univer.km.ua/visnyk/951.pdf>; Борисова В.І. До проблеми індивідуалізації суб'єктів цивільних відносин URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/03/Borysova.pdf>

² Шимон С. І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Навч. посіб. (курс лекцій). К: КНЕСУ. 2004. 220 с.

особи можуть поділятися в залежності від форми власності, цілей діяльності, складу засновників, за способом утворення, формою участі членів, числом засновників і інші. Критерій порядку створення юридичних осіб на два види: юридичних осіб публічного і юридичних осіб приватного права викликає певні дискусії науковців. Так, на думку Жорнокуй Ю.М., ідея юридичної особи публічного права не має чіткості у своєму розумінні, яким чином вона діє, яким правом на майно володіє, який її статус та відповідальність за свою діяльність³. Разом з тим, є і прибічники концепції юридичної особи публічного права, зокрема Чиркин В.С., Тарасов О.І., Ястребов А.А., Первомайський О.О., Сабодаш Р.Б., і інші. Так, Чиркин В.С. під юридичною особою публічного права розуміє публічно-правове утворення, яке має іншу соціальну якість: вирішення задач суспільного, соціального характеру, задоволення публічного інтересу, пов'язаність з публічною владою, спосіб створення, правовий режим майна, більшість з них не є власниками майна, система органів, відповідальність має публічно-правовий характер⁴. Тому всі вищевказані правові проблеми юридичних осіб публічного права повинні бути досліджені в доктрині для того щоб ефективно врегулювати діяльність вказаних суб'єктів права.

1. Аналіз методів дослідження для формування доктринальних підходів до поняття юридичних осіб публічного права

В ході дослідження цивільно-правових аспектів поняття, ознак, видів юридичних осіб публічного права застосовувалися такі методи як загально-науковий діалектичний метод, який дозволяє будь-яке явище розглядати у взаємозв'язку з іншими подіями і фактами які існують; історичний метод, завдяки якому в хронологічному порядку можна стежити за розвитком поняття і класифікації «юридична особа публічного права», порівняльно-правовий метод, завдяки якому можна дослідити юридичні особи публічного права в інших правових системах. На сьогодні концепція юридичних осіб публічного права формується в доктрині цивільного права. Так, існує декілька підходів до поняття «юридична особа публічного права». На думку Тарасова О.І. юридичні особи публічного права можна віднести до самостійного типу суб'єктів права внаслідок особливостей порядку

³ Жорнокуй Ю.М. Проблемні питання застосування конструкції «юридична особа публічного права» URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2017/01/Zhornokui16.pdf>

⁴ Чиркин В.Е. Юридическое лицо публичного права. М: Норма. 2007. 352 с.

їх виникнення і ліквідації, наявності цільової правоздатності⁵. Ястребов А. А. визначає юридичну особу публічного права як різновид юридичної особи, яка створюється для реалізації суспільно значущих цілей, інтегровану у систему публічного управління і діє від свого імені у встановленій організаційно-правовій формі в межах правового режиму, який визначений у своїй основі нормами публічного права⁶. Кравець В.Д. пропонує юридичну особу публічного права розглядати в якості нової організаційно-правової форми, оскільки є певна сукупність ознак, які суттєво відрізняють вказану групу юридичних осіб від всіх інших⁷.

2. Ознаки юридичної особи публічного права

В юридичній літературі дається визначення юридичної особи публічного права під яким розуміють організацію, яка створюється в якості юридичної особи державою шляхом прийняття публічно-правового акту, має правоздатність, наділена публічно-владними повноваженнями і майном⁸. В доктрині є позиція про те, що юридичні особи публічного права не є за своєю природою юридичною особою. Законодавець тільки урівнює вказаних суб'єктів з юридичними особами у випадках їх вступу у цивільний обіг⁹. Крім цього є думка про те, що до юридичних осіб публічного права не зовсім вірно застосовувати термін «організація», оскільки не всі юридичні особи публічного права є організаціями, натомість «утворення» (публічно-правове утворення), може розумітися як певна одиниця, цілісність¹⁰. На нашу думку юридичній особі публічного права притаманні всі ознаки юридичної особи:

⁵ Тарасов О.И. Юридические лица публичного права: административно-правовой аспект: автореф. к. ю. н., 12.00.14 – административное право; административный процесс. СПб. 2013. 27 с.

⁶ Ястребов О.А. Юридическое лицо публичного права: сравнительно-правовое исследование: автореф. д. ю.ю н., 12.00.04 – административное право, финансовое право, информационное право. М. 2010 г. 49 с.

⁷ Кравець В.Д. Гражданско-правовой статус публичных юридических лиц. Монография. М: Проспект, 2016. 192 с.

⁸ Олькіна О.В. Конституціоналізація поняття «юридична особа публічного права». URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5299/Konstituc%D1%96onal%D1%96zac%D1%96ja%20ponjattja%20juridichna%20osoba%20publ%D1%96chnogo%20prava.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

⁹ Серова О.А. Классификация юридических лиц: монография. М: Издательская группа «Юрист». 2009. 232 с.

¹⁰ Чиркин В.Е. Юридическое лицо публичного права. Монография. М: Норма. 2007. С. 77

організаційна єдність, майнова відокремленість, цивільно-правова відповідальність, виступ в обороті від свого імені¹¹. В науці цивільного права під організаційною єдністю розуміють певну ієрархію, підпорядкування органів управління (одноособових або колегіальних) які складають його структуру і в чіткій регламентації відносин між його учасниками¹². Юридичні особи публічного права мають свою структуру органів, які здійснюють дієздатність вказаних суб'єктів. Наявність відокремленого майна у юридичної особи означає, що дане майно відокремлене від майна власників, які створили вказану організацію, від держави, від інших суб'єктів цивільного права¹³. Не врегульованим на сьогодні є питання правового режиму майна юридичної особи публічного права. Так, згідно зі ст. 329 ЦК юридична особа публічного права набуває право власності на майно, передане їй у власність, та на майно, набуте нею у власність на підставах, не заборонених законом. Разом з тим визнання юридичних осіб публічного права суб'єктами права власності суперечить положенням законодавства, зокрема ч. 3 ст. 73 ГК і ч. 1 ст. 133 ГК України). Як правило, юридичні особи публічного права не є власниками майна яке у них є. Аналізуючи діюче законодавство, можна вказати про те, що юридичні особи публічного права (органи державної влади, навчальні заклади, підприємства) володіють майном на квазі-речових правах таких як право повного господарського відання і право оперативного управління. Вказані права на сьогодні більшістю вчених критикуються і пропонується замість вказаних прав пошук речових прав які б відповідали ринковим відносинам учасників цивільного обороту. Певну специфіку має цивільно-правова відповідальність юридичної особи публічного права, оскільки державний орган який створює юридичну особу публічного права може нести субсидіарну відповідальність за діяльність останньої. Наприклад, казенні підприємства які створюються державою (ст. 76 ГК України). Разом з тим, за загальним правилом (ст. 96 ЦК України) юридична особа відповідає за своїми зобов'язаннями всім своїм майном. Учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями її учасника

¹¹ Цивільне право України: підручник: у 2-х т. за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. Право. 2010. С. 166

¹² Там же с.77

¹³ Маркевич І. Майнова відокремленість (самостійність) як ознака комунальних юридичних осіб публічного права. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/03/6.pdf>

(засновника) крім випадків, прямо передбачених установчими документами та законом. Виступ в обороті від свого імені пов'язаний з ознакою індивідуалізації юридичної особи. Будь-яка юридична особа має своє найменування. Стосовно юридичних осіб публічного права, є певна специфіка в найменуванні, оскільки до останніх належать: державні органи, навчальні заклади, підприємства. Крім загальних ознак юридичної особи є специфічні ознаки, притаманні для юридичної особи публічного права, зокрема по-перше, вони створюються в розпорядчому порядку суб'єктами публічного права (державою, органом місцевого самоврядування), по-друге їх діяльність спрямована на задоволення державного (суспільного) інтересу; по-третє, вони можуть видавати певні нормативно-правові акти.

3. Види юридичних осіб за законодавством України

До юридичних осіб публічного права в Україні згідно з ЦК України відносять державні підприємства, навчальні заклади, які можуть створюватися державою (ч. 2 ст. 167 ЦК України), комунальні підприємства, навчальні заклади які можуть засновуватися територіальною громадою (ч. 2 ст. 169 ЦК України). Правове положення державних підприємств врегульовується в ГК України, підприємства розглядаються як суб'єкти господарювання (юридичні особи) натомість в ЦК України підприємство є об'єктом цивільних прав (єдиним майновим комплексом (ст. 191 ЦК України)). Крім цього, не всі державні підприємства можуть бути віднесені до юридичних осіб публічного права. Так, зокрема державне комерційне підприємство є суб'єктом підприємницької діяльності, несе відповідальність за наслідки своєї діяльності всім своїм майном (ч. 1 ст. 74 ГК України). Юридичними особами публічного права є центральні органи виконавчої влади, чия правосуб'єктність, тобто обсяг прав і обов'язків, закріплена в нормативно-правових документах¹⁴. В юридичній літературі на сьогодні немає єдності думок науковців з приводу питання які юридичні особи відносити до юридичних осіб публічного права а які ні. Так на думку Посикалюк О.О. спірним є віднесення до юридичних осіб публічного права державних та комунальних підприємств, за

¹⁴ Про центральні органи виконавчої влади. Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>

винятком казенних підприємств¹⁵. Кучеренко І.М. критикуючи позицію ЦК України щодо віднесення державних і комунальних підприємств до юридичних осіб публічного права, вказує про те, що останні повинні виконувати публічні функції і діяти в інтересах держави або суспільства чи територіальної громади. Однак фактично на цих підприємствах присутній і приватний інтерес – як інтерес колективу найманих працівників, керівників такого підприємства¹⁶. Блащук Т.В. вважає що до юридичних осіб публічного права повинно віднести тільки державні органи та органи місцевого самоврядування а що стосується державних та комунальних підприємств і решти юридичних осіб, то їх слід віднести до юридичних осіб приватного права¹⁷. Немає в доктрині на сьогодні і єдиної позиції щодо критерію поділу юридичних осіб на юридичних осіб публічного права і юридичних осіб приватного права. На думку Майданіка Р.А. «... критерій поділу юридичних осіб залежно від порядку їх створення недостатньо повно і чітко відповідає сутності таких юридичних осіб, що в умовах визначеного законом відкритого переліку юридичних осіб публічного права не сприяє правовій визначеності та ускладнює їх відмежування від юридичних осіб приватно права»¹⁸. Зубар В.М., вважає, що запропонований критерій поділу юридичних осіб за способом утворення (розпорядчий), закріплений у ст. 81 ЦК України не є універсальним, оскільки розпорядчим способом можуть утворюватися і юридичні особи приватного права, засновані державою або територіальною громадою¹⁹. Є позиція про те, щоб в ЦК України закріпити перелік

¹⁵ Посикалюк О.О. До питання про поняття юридичної особи публічного права URL: http://old.univer.km.ua/statti/posikalyuk_o.o._do_pitannya_pro_ponyattya_yuridichnoyi_osobi_publichnogo_prava_13.pdf

¹⁶ Кучеренко І.М. Організаційно-правові форми юридичних осіб публічного права. Університетські наукові записки. 2007 № 2 (22) с. 134-146

¹⁷ Блащук Т.В. Особливості участі юридичних осіб публічного права у цивільних відносинах URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2010/PPP_8_2009/Blaschuk.pdf

¹⁸ Майданік Р.А. Юридичні особи публічного права: поняття та місце в системі права України // Юридичні особи публічного права: участь у цивільному обороті (Матвеевські цивілістичні читання). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 8 листопада 2016 року – К.: Тов «Білоцерковдрук», 2016 – 186 с.

¹⁹Зубар В.М. Критерії поділу юридичних осіб на осіб публічного та приватного права // Юридичні особи публічного права: участь у цивільному обороті (Матвеевські цивілістичні читання). Матеріали міжнародної науково-

юридичних осіб публічного права. Це сприятиме нормалізації відносин, в яких беруть участь юридичні особи публічного права, завдяки чіткому визначенню правової природи таких учасників цивільних відносин.

Для розуміння відмінностей юридичних осіб публічного права від юридичних осіб приватного права доцільно розглянути декілька прикладів товариств в Україні, а саме: акціонерні товариства (АТ) «Укрпошта» та «Укрзалізниця» і державний концерн «Укроборонпром». Так, акціонерне товариство «Укрпошта» є юридичною особою приватного типу, не дивлячись на те, що наявні деякі ознаки, характерні для юридичної особи публічного права. Так, однією зі специфічних характеристик є те, що АТ «Укрпошта» засноване Міністерством інфраструктури України. Як зазначалося вище, юридичні особи публічного права можуть створюватися державою, територіальними громадами. Однак, в цьому випадку варто звернути увагу на декілька інших особливостей. По-перше, на ціль діяльності товариства. Аналізуючи функції організації, здається, що її основна діяльність спрямована на задоволення потреб суспільства в гарантуванні надійного та швидкого поштового зв'язку, проте в статуті товариства закріплено, що основною метою «Укрпошти» є отримання доходу від виконання обумовлених документом функцій²⁰. Метою діяльності юридичної особи публічного права навпаки є задоволення державних або ж суспільних інтересів; по-друге, в статуті прямо зазначено, що товариство є приватним, і що абсолютно всі акції належать державі як суб'єктові цивільного права; по-третє, товариство володіє певним обсягом специфічних прав та обов'язків, має право укладати договори, укладати угоди не порушуючи норми правових положень; по-четверте, АТ має власний рахунок в банку, власне найменування, печатку, штампи та інші позначення, які дозволяють ідентифікувати юридичну особу; по-п'яте, «Укрпошта» має у своїй власності майно, яким вона може управляти в своїх інтересах; по-шосте, «Укрпошта» не є відповідальною за протиправними діями України, а Україна не відповідає за діяльність «Укрпошти» – товариство відповідає всім

практичної конференції, Київ, 8 листопада 2016 року – К.: ТОВ «Білоцерковдрук», 2016 – 186 с.

²⁰ Статут Акціонерного товариства «Укрпошта». Затверджено наказом Мініфраструктури України від 22.06.2021 № 333. К. 2021. URL: https://www.ukrposhta.ua/doc/statutory-documents/statut_at_ukrposhta_22062021.pdf

наявним майном, яке перебуває у його віданні. Отож, можна сформулювати обґрунтований висновок, що АТ «Укрпошта» є юридичною особою приватного права. Однак, варто відмітити, що у березні 2017 року АТ «Укрпошта» було визнане як публічне акціонерне товариство. Однак, вже в 2018 році, згідно з Наказом Міністерства інфраструктури України від 14.12.2018 р. № 611, публічне акціонерне товариство «Укрпошта» трансформувалося знову в приватне.

Що стосується статутного об'єднання «Укрзалізниця», воно, як і АТ «Укрпошта», має статус юридичної особи приватного права, хоча і належить державі. Проаналізувавши статут АТ «Укрзалізниця»²¹, можна виділити певні ознаки що дають цілковиту впевненість в приватному статусі організації: по-перше, головною метою діяльності підприємства є задоволення потреб держави, фізичних і юридичних осіб у гарантуванні ефективних та безпечних перевезеннях як населення України, так і іноземців, а також отримання доходів від своєї діяльності; по-друге, організація має власні банківські рахунки, свій власний баланс, яким може самостійно керувати в своїх цілях та інтересах; по-третє, товариство за власним бажанням може утворювати департаменти: філії, представництва, асоціації та різні утворення для того, щоб наділяти їх функціональними обов'язками; по-четверте, підприємство самостійно несе відповідальність за свої дії всім своїм майном; по-п'яте, «Укрзалізниця» може за власним бажанням укладати угоди, розпоряджатися своїми правами, брати участь у судовому процесі під час вирішення спорів; по-шосте, організація володіє певним майном, наданим йому від імені держави. Вона має ним розпоряджатися, не порушуючи норми законів. І навіть не дивлячись на те, що засновником АТ «Укрзалізниця» є державний орган – Кабінет Міністрів України, це не є достатньою підставою для віднесення «Укрзалізниці» до категорії юридичної особи публічного права.

Державний концерн «Укроборонпром», на відміну від АТ «Укрпошта» та АТ «Укрзалізниця», є прикладом юридичної особи публічного права. Це можна підтвердити такими ознаками: по-перше, як і характерно для юридичної особи публічного права, концерн створений державою в особі Кабінету Міністрів України; по-друге, метою концерну є гарантування результативного володіння

²¹ Статут акціонерного товариства «Українська залізниця». Затверджено Постановою КМ України від 2.09.2015 № 735. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2015-%D0%BF#Text>

та керування економічною сферою, яка передбачає створення зброї, бойового приладдя, військового обладнання. Отримання прибутку не є метою концерну, що не характерно для юридичної особи приватного права; по-третє, слід звернути увагу і на зміст статуту «Укроборонпрому»²², де чітко зазначено вид організації – державна. Тому державний концерн «Укроборонпром» є ключовим представником юридичної особи публічного права. Основною відмінністю з юридичною особою приватного права є мета, яка спрямована на задоволення військових потреб держави. Концерн не здійснює підприємницьку діяльність, а отже і не отримує прибутку. Однак «Укроборонпром», як і АТ «Укрпошта» та АТ «Укрзалізниця» може відкривати, вести, контролювати рахунки, аби підтримувати у нормальному стані власний баланс, яким може розпоряджатися, володіти правами, а також укладати угоди згідно з нормами законодавства. Крім того, концерн не є відповідальним за дії України, що порушує норми закону в конкретній мірі, а Україна не є відповідальною за протиправні дії «Укроборонпром». Концерн відповідає наявними активами, які перебувають у володінні. Аналізуючи всі вищенаведені ознаки, можна однозначно вирішити питання щодо правового статусу концерну.

4. Концепція юридичних осіб публічного права в західних країнах

Концепція юридичної особи публічного права сформувалася в адміністративному праві Франції, яке базується на трьох основних положеннях: юридичні особи публічного права, публічні служби і адміністративна юстиція²³. За Конституцією Франції, а також відповідно до доктрини французького права всі юридичні особи поділяються на публічні (*personnes morales de droit public*) і приватні (*personnes morales de droit privé*). Також у Франції нерідко замість поняття «юридична особа публічного права» можна зустріти такі синоніми цього терміну, як «адміністративна юридична особа». Назва зумовлена, в першу чергу, тим, що юридичні особи публічного права утворюються на основі адміністративного акту і підпорядковуються адміністративному праву. Публічними

²² Статут державного концерну «Укроборонпром» затверджено Постановою КМ від 31 серпня 2011 року № 993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993-2011-%D0%BF#Text>

²³ Ведель Ж. Административное право Франции. М: Изд-во «Прогресс». 1973. URL: <https://www.twirpx.com/file/1065465/>

юридичними особами у Франції, визнаються держава, державні установи, колективні органи управління регіонами, департаменти, громади, комуни, державні навчальні заклади, торгові палати, благодійні та спортивні організації, професійні спілки. Вони відокремлюються від державних управлінських установ своїм правовим режимом. Так, державні управлінські установи підпорядковуються в основному нормам адміністративного права, їх службовці зазвичай володіють тим же статусом, що і державні службовці. Ці установи виконують завдання традиційного управлінського типу щодо забезпечення функціональної незалежності відомств, регламентації їх діяльності, забезпечення правопорядку і т. д. У той же час юридичні особи публічного права займаються господарським виробництвом. У своєму функціонуванні вони спираються в основному на норми приватного права, їх персонал підпорядкований нормам Трудового кодексу і прирівнюється до осіб найманої праці в приватному секторі. Ці установи здійснюють комерційну діяльність. Крім того, французькі науковці зазначають, що «місцеві органи влади виступають в якості юридичних осіб публічного права», виконують діяльність, спрямовану на забезпечення безпечного та комфортного життя населення.

Проаналізувавши цивільне законодавство Франції, можна дійти висновку, що юридична особа публічного права у Франції, як і юридична особа приватного права наділена власною назвою, має місцезнаходження, володіє певним обсягом правосуб'єктності. Варто зазначити, що юридична особа публічного права має у своєму володінні та розпорядженні власне майно та бюджет, а також повноважні органи. Державна власність підпорядковується специфічному адміністративно-правовому режиму публічної власності, оскільки існує лише два критерії віднесення майна до публічної власності: по-перше, його приналежність публічній юридичній особі; по-друге, публічне призначення. Майно, що належить державі, є підставою діяльності різноманітних громадських служб, матеріальна основа державного управління. Для кращого розуміння сутності суб'єктів публічного права Франції, необхідно розглянути їх більш детально. Так, держава – це юридична особа публічного права, яка здійснює законодавчу, виконавчу і судову владу на певній території і в інтересах свого населення. Держава є особливою юридичною особою публічного права, вона має свою власну сферу компетенції, яку не можна передати іншим

органам, в тому числі місцевим. Зокрема, про це прямо зазначено у статті 73 Конституції Франції від 4 жовтня 1958. Від держави залежить якість життя населення, її можна визначити як набір інститутів, що регулюють правила суспільного життя, зокрема: держава встановлює монополію на верховенство закону, використовує громадську силу, встановлює та відмінює закони, має право утворювати державні підприємства, установи, організації.

Відповідно до статті 72 Конституції Франції місцеві органи влади також є юридичними особами публічного права. Їх мета – управляти виділеною їм територією і керувати нею відповідно до повноважень, наданих їм за законом. Конституція наголошує на тому, що ці спільноти несуть відповідальність за прийняття рішень, які можуть бути реалізовані на місцевому рівні²⁴. Крім того, представник держави відповідає за національні інтереси, адміністративний контроль і правоохоронні органи, жоден місцевий орган влади не може здійснювати нагляд або контроль над іншим. Однак вони можуть узгоджувати свої дії та взаємодіяти один з одним, коли здійснення юрисдикції вимагає кооперації кількох місцевих властей. У Франції місцеві органи влади існують у містах, регіонах, територіях з особливим статусом, заморських спільнотах – Французькій Полінезії, Новій Каледонії. Публічна установа у Франції – це юридична особа, регульована публічним правом, з адміністративною та фінансовою автономією. Її діяльність спрямована на виконання завдань, що представляють загальний або ж суспільний інтерес. Особливістю громадської установи є те, що завдання виконується під контролем наглядового органу. Державне утворення характеризується такими специфічними особливостями, як: а) засновник визначає та закріплює у спеціально створеному статуті підстави створення, ціль функціонування та функції установи. Крім того, засновник має право виокремити майно, яке буде сприяти діяльності утворення: б) працівники, що працюють в установі, не отримують прибутку від установи та не перебувають з нею у відносинах; в) вона не має господарських цілей, займається благодійною, культурною, навчальною, науковою та іншою діяльністю; г) установа – учасник цивільного права; д) вона може

²⁴ Конституція Французької Республіки. К. Москаленко О.М. 2018. 56 с.
URL: http://185.65.244.102/img/books/files/1525439702fr_const_new_a5%20web.pdf

мати певні податкові пільги²⁵. У Франції державне утворення наділене статусом юридичної особи, має специфічний об'єкт і підлягає всебічному контролю та нагляду. Так, у Франції, згідно з Цивільним кодексом²⁶ до таких установ відносять Державні адміністративні установи (établissements publics à caractère administratif – EPA), Державні промислові і торгові підприємства (établissement public à caractère industriel et commercial – EPIC).

Дуже поширеним явищем у Франції є утворення груп громадських інтересів. Група громадських інтересів – це партнерство декількох юридичних осіб, одна з яких є юридичною особою публічного права, яка здійснює діяльність, що представляє загальний (громадський) інтерес. Метою груп громадських інтересів є сприяння співробітництву між державними і приватними юридичними особами для управління діяльністю, що представляє загальний інтерес. Іноді вони конкурують з громадськими закладами. Прикладом групи громадських інтересів у Франції є регіональні установи госпіталізації. Крім того, у Франції Державний банк також є юридичною особою публічного права, так як метою функціонування Банку є надання своєчасних та якісних фінансових послуг клієнтам. Банк не отримує прибутку та не займається комерційною або ж підприємницькою діяльністю. Державний орган ні в якому разі не може надавати кредит і одержувати дохід за рахунок відсотків.

Німеччина – одна з найбільш розвинутих європейських держав, яка також притримується підходу розподілення юридичних осіб на два види: юридичні особи приватного права та юридичні особи публічного права. Згідно з доктриною німецького права, до юридичних осіб публічного права слід віднести державні установи Федеративної Республіки Німеччина (Bundesbehörden, Bundesoberbehörden, Zentrale Bundesbehörden), урядові органи, федеративні банківські установи, Державну рахункову палату, Патентне відомство, Федеральну пошту, Міністерство закордонних справ, інші федеральні міністерства і відомства, а також землі, комуни, громади, фонди та інші утворення, діяльність яких спрямована на задоволення суспільних потреб та

²⁵ Ведель Ж. Административное право Франции. М: Изд-во «Прогресс». 1973. URL: <https://www.twirpx.com/file/1065465/>

²⁶ Гражданский кодекс Франции 21.03.1804 г. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30006352

інтересів, а не на отримання прибутку²⁷. Варто зазначити, що перелічені юридичні особи публічного права в Німеччині також дієздатні: вони можуть розпоряджатися своїми правами за власним бажанням, складати договори, підписувати угоди та контрактні документи, виступати стороною у суді, подавати позови, відзиви, заперечення проти позовів. Якщо узагальнити систему юридичних осіб публічного права, можна виокремити три види публічних юридичних осіб: корпорації, установи та фонди. Розпочнемо аналіз з розгляду корпорацій. Корпорації публічного права – це організації, створені для виконання суспільних завдань. На відміну від корпорацій приватного права, вони не можуть виникати виключно в результаті рішення фізичних осіб спільно створити корпорацію і зареєструвати її: для цього необхідно отримати акт від державних органів. Подібно юридичним особам в рамках приватного права, вони мають створити статут, їм дозволено самостійно управляти своїм бізнесом (так зване право самоврядування). У свою чергу, на відміну від юридичних осіб приватного права, вони підлягають державному нагляду. За критерієм приналежності розрізняють чотири типи корпорацій: а) державні: університети, асоціації адвокатів та лікарів, церкви і парафії; б) особисті: членство визначається певними індивідуальними характеристиками (палати юристів, фармацевтів, лікарів або ремісників, місцеві фонди медичного страхування); с) реальні: вирішальним моментом для членства в реальній корпорації є власність або володіння майном (мисливські кооперативи); d) асоціації: членами можуть бути тільки юридичні особи-муніципальні спеціалізовані асоціації (наприклад, асоціації з вивезення відходів).

Крім того, в Німеччині до юридичних осіб публічного права відносять ще й залізничні корпорації. Вони не можуть збанкрутувати, так як перевезення пасажирів всередині країни носить життєво важливий характер і залізниця повинна працювати в будь-якому випадку. Тому держава взяла це на себе, і оскільки це не управлінська, а господарська функція, то залізничним компаніям надано статус юридичної особи публічного права. Також не менш важливою юридичною особою публічного права є установи, які, згідно з німецькою доктриною права – це державні адміністративні установи та органи влади, оснащені людськими і матеріальними ресурсами. Діяльність державного юридичного утворення полягає у виконанні конкретних завдань, спрямованих на задоволення

²⁷ Шимон С. І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Навч. посіб. К. КНЕУ. 2004 URL: <https://es.ua1lib.org/book/3079302/349a14>

загальнодержавних та громадських потреб. Установа має скласти власний статут, в якому закріплена внутрішня структура утворення. Прикладами публічно-правових установ є Німецька національна бібліотека, Федеральне управління фінансового нагляду (Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht – BaFin), мовні компанії, громадські телеканали. Варто відмітити і фонди публічного права в Німеччині – це організації, яким засновник передає активи для виконання певних суспільних завдань. У таких фондах немає ні членів, ні користувачів, ні бенефіціарів. Фонди публічного права аналогічні фондам приватного права, однак фонд публічного права створюється не приватною особою, а державним сектором. Фонди, зазвичай, створюються для досягнення таких цілей: освітніх, догляд за людьми похилого віку або допомога в розвитку країни. Фонди створюються державним сектором за допомогою закону, постанови, адміністративного акту.

Розрізняють два види фондів: правоздатні та неправоздатні. Правоздатні фонди публічного права створюються на підставі суверенного акту, такого як закон, і в основному переслідують благодійні цілі. Громадські фонди також є установами публічного права, які самі керують собою, але не мають правоздатності. Прикладами таких фондів є Берлінська філармонія, Фонд Берлінської стіни або благодійні університети, такі як Європейський університет Віадріна у Франкфурті-на-Одері, Фонд пруської культурної спадщини. Крім того, у Німеччині до юридичної особи публічного права відносять ще й Державний банк – Deutsche Bundesbank, муніципальні ощадні каси як установи публічного права, релігійні громади. Вони виконують громадські завдання: надають громадянам можливість користуватися рахунками і фінансовими послугами або мати доступ до місць відправлення культу.

Норми Цивільного кодексу України, Франції та Німеччини також застосовується до юридичних осіб публічного права, якщо вони діють в цивільному обігу. Як і юридичні особи приватного права, юридичні особи публічного права в західноєвропейських країнах, як правило, займаються підприємницькою діяльністю. Вони не вважаються підприємцями тільки в тому випадку, якщо здійснюють діяльність суто на користь держави. У разі комерційної діяльності вони повинні розглядатися в податкових цілях як комерційне підприємство. В цьому випадку виникає обов'язок, наприклад, платити податок з продажів до податкової інспекції. Крім того, вони

повинні дотримуватися закону про державні закупівлі при проведенні державних тендерів.

ВИСНОВОК

Таким чином, на сьогодні концепція юридичних осіб публічного права формується в доктрині і в законодавстві України. Необхідно сформулювати поняття виокремити ознаки цього виду юридичних осіб, визначити які юридичні особи відносяться до юридичних осіб публічного права, а для цього встановити певні критерії розмежування юридичних осіб приватного і юридичних осіб публічного права. Враховуючи західний досвід регулювання правового положення вказаних суб'єктів, можна вказати про те що в західних країнах до юридичних осіб публічного права відносяться різноманітні організації, включаючи державу і територіальні громади, і там цей правовий інститут сформувався історично і має свої особливості.

АНОТАЦІЯ

У статті аналізуються ознаки юридичної особи публічного права, крім загальних ознак юридичної особи: організаційної єдності, відокремленого майна, цивільно-правової відповідальності, виступу в цивільному обороті від свого імені, вказаним суб'єктам притаманні такі ознаки, як розпорядчий порядок створення, наявність владних повноважень, задоволення публічного або суспільного інтересу. Для розуміння відмінностей між юридичними особами приватного права і публічного права досліджується цивільно-правовий статус акціонерних товариств (АТ) «Укрпошта» та «Укрзалізниця», державний концерн «Укроборонпром». При дослідженні статутних документів і діяльності акціонерних товариств «Укрпошта» і «Укрзалізниця» можна дійти висновку про те, що вказані юридичні особи відносяться до юридичних осіб приватного права. Державний концерн «Укроборонпром» відноситься до юридичних осіб публічного права. В статті автор досліджує правове становище юридичних осіб в західних країнах, зокрема у Франції і Німеччині. У Франції до юридичних осіб публічного права відносять державу, державні навчальні заклади, торгові палати, благодійні та спортивні організації, професійні спілки. Вказані суб'єкти в своїй діяльності підпорядковуються нормам адміністративного права і є учасниками цивільного обігу. В Німеччині до юридичних осіб публічного права відносяться три види: корпорації, установи та фонди. Корпорації

публічного права є організаціями, які створюються для виконання суспільних завдань. Корпорації засновуються в розпорядчому порядку на підставі державного акту і підлягають державному нагляду. Установами є державні адміністративні установи і органи влади. Установи здійснюють свою діяльність на підставі статуту, виконуючи завдання загальнодержавного і суспільного характеру. До публічно-правових установ відносяться: Німецька національна бібліотека, Федеральне управління фінансового нагляду і інші. Фонди публічного права в Німеччині є організаціями, яким засновник передає активи для виконання певних суспільних завдань. У таких фондах немає ні членів, ні користувачів, ні бенефіціарів. Фонди, зазвичай, створюються для досягнення таких цілей: освітніх, догляд за людьми похилого віку або допомога в розвитку країни. Фонди створюються державним сектором за допомогою закону, постанови, адміністративного акту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.). М: Статут. 2005. 461 с.
2. Шимон С. І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Навч. посіб. (курс лекцій). К: КНЕСУ. 2004. 220 с.
3. Жорнокуй Ю.М. Проблемні питання застосування конструкції «юридична особа публічного права» URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2017/01/Zhornokui16.pdf>
4. Чиркин В.Е. Юридическое лицо публичного права. М: Норма. 2007. 352 с.
5. Тарасов О.И. Юридические лица публичного права: административно-правовой аспект: автореф. к. ю. н., 12.00.14 – административное право; административный процесс. СПб. 2013. 27 с.
6. Ястребов О.А. Юридическое лицо публичного права: сравнительно-правовое исследование: автореф. д. ю.ю н., 12.00.04 – административное право, финансовое право, информационное право. М. 2010 г. 49 с.
7. Кравець В.Д. Гражданско-правовой статус публичных юридических лиц. Монография. М: Проспект, 2016. 192 с.
8. Олькіна О.В. Конституціоналізація поняття «юридична особа публічного права». URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5299/Konstituc%D1%96onal%D1%96zac%D1%96ja%20>

ponjattja%20juridichna%20osoba%20publ%D1%96chnogo%20prava.pdf?sequence=1&isAllowed=y

10. Серова О.А. Классификация юридических лиц: монография. М: Издательская группа «Юрист». 2009. 232 с.

11. Чиркин В.Е. Юридическое лицо публичного права. Монография. М: Норма. 2007. С. 77.

12. Цивільне право України: підручник: у 2-х т. за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. Х. Право. 2010. С. 166

13. Маркевич І. Майнова відокремленість (самостійність) як ознака комунальних юридичних осіб публічного права. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/03/6.pdf>

14. Про центральні органи виконавчої влади. Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>

15. Посикалюк О.О. До питання про поняття юридичної особи публічного права URL: http://old.univer.km.ua/statti/posikalyuk_o.o._do_pitannya_pro_ponyattya_yuridichnoyi_osobi_public_hnogo_prava_13.pdf

16. Про центральні органи виконавчої влади. Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>

17. Кучеренко І.М. Організаційно-правові форми юридичних осіб публічного права. Університетські наукові записки. 2007 № 2 (22) с. 134-146

18. Блащук Т.В. Особливості участі юридичних осіб публічного права у цивільних відносинах URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2010/PPP_8_2009/Blaschuk.pdf

19. Майданик Р.А. Юридичні особи публічного права: поняття та місце в системі права України // Юридичні особи публічного права: участь у цивільному обороті (Матвєєвські цивілістичні читання). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 8 листопада 2016 року – К.: Тов «Білоцерковдрук», 2016 – 186 с.

20. Зубар В.М. Критерії поділу юридичних осіб на осіб публічного та приватного права // Юридичні особи публічного права: участь у цивільному обороті (Матвєєвські цивілістичні читання). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 8 листопада 2016 року – К.: Тов «Білоцерковдрук», 2016 – 186 с.

21. Статут Акціонерного товариства «Укрпошта». Затверджено наказом Мініфраструктури України від 22.06.2021 № 333. К. 2021. URL: https://www.ukrposhta.ua/doc/statutorydocuments/statut_at_ukrposhta_22062021.pdf

22. Статут державного концерну «Укроборонпром» затверджено Постановою КМ від 31 серпня 2011 року № 993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993-2011-%D0%BF#Text>

23. Ведель Ж. Административное право Франции. М: Изд-во «Прогресс». 1973. URL: <https://www.twirpx.com/file/1065465/>

24. Конституція Французької Республіки. К. Москаленко О.М. 2018. 56 с. URL: http://185.65.244.102/img/books/files/1525439702fr_const_new_a5%20_web.pdf

25. Гражданский кодекс Франции 21.03.1804 г. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30006352

Information about the authors:
Piddubna Viktoriia Fedorivna,
Candidate of Legal Sciences (Ph.D),
Associate Professor at the Department of Civil Law No. 2
Yaroslav Mudryi National Law University
77, Pushkinska str., Kharkiv, 61024, Ukraine